

Sebastian Wojciechowski, *Terroryzm na początku XXI wieku. Pojęcie, istota i przyczyny zjawiska*, Oficyna Wydawnicza BRATNA, Bydgoszcz–Poznań 2011, ss. 302.

Wśród szczególnie nośnych zjawisk współczesnego życia kulturowo-cywilizacyjnego znajduje się terroryzm. Mimo różnego jego definiowania przyjmuje się, że jest to przemoc polityczna (lub groźba jej użycia) podjęta przez pojedyncze osoby lub grupę osób, skupiającą wywołaniem strat fizycznych, psychicznych, materialnych lub innych, a przeprowadzona za pomocą różnych środków i metod działania. Jest ona wymierzona w cel bądź cele bezpośrednie (np. osoby reprezentujące dane państwo) lub cel czy cele pośrednie, przy pomocy których sprawca bądź sprawcy chcą osiągnąć finalny efekt. W pojmowaniu tym ujawniają się cechy uniwersalne, takie jak: 1. Różnorodność przyczyn (motywów) obejmujących szerokie spektrum czynników generujących i eskalujących rozpatrywane zjawisko, 2. Wskazywanie, że działania te naruszają prawo skutkujące jednocześnie rozbudowaną skalą konsekwencji, 3. Zaznacza się, iż terroryzm obejmuje nie tylko działania grup, ale także pojedynczych osób, 4. Wskazuje się, że istnieje wielkość i odmienność środków i metod możliwych do zastosowania przez terrorystów.

Wykład o terroryzmie zawarto w formie dwóch części, tj. w: 1. Zakres i charakter współczesnego terroryzmu, 2. Przyczyny i zjawiska – „triada terrorystycznej motywacji”. W części pierwszej przedstawiono kwestie: 1. Geneza i eskalacja terroryzmu – normy prezentacji zagadnienia, 2. Pojęcie „terroryzm” i jego wieloznaczność, a w tym: a) kwestie terminologiczne, b) terroryzm – problemy definicyjne i ich przyczyny, c) Potrzeba uniwersalnej definicji terroryzmu, d) Różnorodność definicyjna terroryzmu (a w tym: 1. Wybrane działania organizacji międzynarodowych, 2. Przykłady definicji stosowanych w poszczególnych państwach, 3. Inicjatywy o charakterze naukowym), 3. Wybrane cechy i mechanizmy terroryzmu, 4. Formy i rodzaje terrorystycznego zagrożenia. W części drugiej zaś wyodrębniono zagadnienia: 1. Źródła współczesnego terroryzmu (a w tym: a) cha-

rakterystyka problemu, b) uniwersalizacja przyczyn terroryzmu, c) zintegrowane typologie źródeł terroryzmu) 2. Ideologiczne przyczyny terroryzmu, 3. Uwarunkowania ekonomiczno-społeczne, 4. Psychologiczne źródła terroryzmu. Wykład poprzedza *Wstęp*, w którym podkreśla się, że celem poznawczym studium jest ukazanie istoty zjawiska punktu widzenia koncepcji interferencyjnej. Zakłada ona, m.in. wielość i różnorodność powiązań występujących pomiędzy wewnętrznymi (państwowymi) a międzynarodowymi aspektami terroryzmu. W modelu interferencyjnym jest on traktowany jako system. W analizie interferencja rozumiana jest jako proces wzajemnego oddziaływania różnych elementów i mechanizmów prowadzący do wystąpienia nowych form lub koncepcji danego zjawiska, tj. terroryzmu. Podmioty podlegające interferencji często są „skorelowane”, tj. mają elementy spójne, które nakładają się i uzupełniają. Niejednokrotnie też cechuje je podobieństwo, np. przyczyn czy mechanizmów (s. 12).

W celu realizacji zagadnienia poznawczego postawiono hipotezy badawcze: 1. Terroryzm w ujęciu interferencyjnym przede wszystkim powinien być rozpatrywany w z uwzględnieniem czterech głównych aspektów. Są to: jego elementy składowe (np. poszczególne organizacje terrorystyczne), zachodzące pomiędzy nimi interakcje, czynniki wewnętrzne i zewnętrzne wpływające na powyższe uwarunkowania oraz określony obszar analizy (choćby Afganistan, Unia Europejska itp.). Proces ten może być realizowany na podstawie: interferencji zakresowej (dotyczącej oddziaływania poszczególnych czynników) oraz interferencji przedmiotowej (rozpatrującej elementy terroryzmu), 2. Koncepcja interferencyjna ma charakter uniwersalny i może zostać wykorzystana nie tylko do charakterystyki terroryzmu lub jego poszczególnych elementów składowych, ale także do analizy innych zjawisk społecznych (tzw. interferencja procesów) w tym głównie tendencji dezintegracyjnych, takich jak choćby nacjonalizm, separatyzm czy fundamentalizm. Rzeczywistość tę cechuje duży zakres podobieństw. Dotyczy to m.in. niektórych jego przyczyn, mechanizmów, elementów składowych, skutków, itp., 3. Terroryzm na ogół postrzegany jest ne-

gatywnie. W niektórych jednak przypadkach może przybierać wymiar pozytywny. Dotyczy to m.in. sytuacji, kiedy określony przejaw terroryzmu albo terroryzmu przyczynia się do obalenia krwawego tyrana, 4. Wskazać można zarówno dezintegracyjną, jak i integracyjną funkcję terroryzmu. W pierwszym przypadku sprawdza się ona przede wszystkim do destabilizacji określonego systemu społecznego i może występować na poziomie lokalnym, regionalnym, a nawet globalnym. W drugim znaczeniu terroryzmu np. integruje nie tylko osoby lub podmioty utożsamiające się z daną działalnością terrorystyczną, ale także i tych, którzy czują się nią pośrednio lub bezpośrednio zagrożeni, 5. Jednym z bardziej efektywnych sposobów analizy i systematyzacji przyczyn współczesnego terroryzmu jest wykorzystanie koncepcji triady terrorystycznej motywacji. Wyróżnia się w niej trzy główne grupy determinantów: tj. sferę idei (określane ideologie, np. nacjonalizm, separatyzm, fundamentalizm), źródła ekonomiczno-społeczne (choćby biedę, dysproporcje materialne) oraz przyczyny psychologiczne (m.in. w postaci wybranych zachowań i czynników psychicznych), 6. Jednym z ważniejszych, aczkolwiek często pomijanych mechanizmów jest zjawisko, tzw. dualizmu. Polega ono przede wszystkim na tym, iż niektóre determinanty mogą być rozpatrywane w wymiarze przyczynowym, jak i skutkowym. Oznacza to, że dany czynnik, np. przemoc, strach czy separatyzm może być zarówno przyczyną, jak i skutkiem działań terrorystycznych (s. 18–19).

W prezentacji problemu poznawczego podkreśla się, m.in. że wpisując do wyszukiwarki google pojęcie „terroryzm” uzyskuje się obecnie ok. 4,5 mln wskazań; w przypadku słowa *terrorism* – 110 mln odniesień. Liczbę istniejących definicji terroryzmu najczęściej ocenia się na 200–300. Niektóre źródła zakres ten rozszerzają jednak jeszcze bardziej. Po atakach terrorystycznych 11 września 2001 r. tylko w języku angielskim w ciągu roku opublikowano ponad 800 tekstów naukowych poświęconych tym wydarzeniom. O skali wybranych problemów globalnych świadczyć mogą np. dane Organizacji Narodów Zjednoczonych. Wynika z nich, iż ponad 850 mln cierpi obecnie z powodu głodu i niedożywienia, a dalsze 2 mld boryka się z ogra-

niczeniami w dostępie do żywności. Statystycznie na świecie co kilka sekund umiera człowiek z powodu głodu. W ciągu dnia ich liczba wynosi ok. 15 tys., a w ciągu roku jest zbliżona do wielkości populacji 8 największych miast Polski. Istotnym wyzwaniem jest deficyt wody pitnej. W ciągu doby na skutek spożywania zbyt małej ilości wody lub wody nieoczyszczonej umiera ok. 9 tys. osób. W XXI w. ok. 800 mln ludzi nadal nie potrafi czytać i pisać. Prawie połowa ludności świata (ok. 2,7 mln) ma na swoje przeżycie nie więcej niż 2 USD, a ponad miliard żyje za mniej niż 1 USD dziennie.

Przypomina się, że terroryzm jako rzeczywistość kulturowa znany jest od starożytności, występował w starożytnej Grecji i Rzymie; stosowany był w średniowieczu, w czasie podbojów kolonialnych, w rewolucjach francuskiej i rosyjskiej, w I i II wojnie światowej. Często w charakterystyce współczesnego terroryzmu wskazuje się na cezurę początku lat 70. XX w.

Od starożytności do XIX w. terroryzm łącznie przede wszystkim z formą rządów orientującą się na realizowanie na szeroką skalę zastraszenia oraz stosowaniu siły wobec obywateli. Sytuacja uległa zmianie w XIX w. kiedy mechanizmy walki zaczęły być częściej wykorzystywane przez ruchy lub organizacje polityczne zarówno skrajnie lewicowe (szczególnie anarchistyczne), jak i prawicowe, a w tym narodowowyzwoleńcze.

W analizie podkreśla się kwestie odróżniania istoty terroryzmu od takich zjawisk, jak: przemoc, działalność przestępcza (kryminalna), akt terrorku, zamach terrorystyczny, kampania terrorystyczna, guerilla, walka narodowowyzwoleńcza. Formy przemocy terrorystycznej w podziale na: groźbę źródła, rozróżnienie: ofiara – cel ataku, podstawowe cele zaprezentowano czytelnie w ujęciu tabelarycznym (s. 39).

Klasyfikując zjawisko terroryzmu zwraca się uwagę na takie okoliczności, jak: aktorzy (terroryści), przyczyny, środowiska (uwarunkowania występujące w danym miejscu i czasie), środkach (metody i formy działania), orientacja polityczna (ideologia), motywacja, żądania, cele (s. 68).

Przypomina się, że współczesny terroryzm inspirowany jest przede wszystkim takimi cechami, jak: przesłanki religijne, funkcjonowanie

sprawcy w ukryciu i nieujawnianie swej tożsamości, funkcjonowanie globalne. Ujawnia się on też w kategoriach rytuału, tzw. teatru zbrodni. Terroryzm i działania jednak towarzyszące mają często formułę mniej lub bardziej usystematyzowaną. Rozgrywają się niejednokrotnie na kanwie przygotowanego wcześniej scenariusza obejmującego choćby miejsce działania, cel, cele, zastosowane środki, wykonawców.

Prezentując przyczyny ujawniania się terroryzmu zwraca się uwagę, że rodzi się on z nienawiści i powoduje izolację, nieufność zamknięcie. Przemoc wyzwała przemoc w tragicznej spirali wciągającej także nowe pokolenia, które w ten sposób dziedziczą nienawiść, jaka dzieliła poprzednie generacje. Terroryzm bazuje na pogardzie dla ludzkiego życia. Właśnie dlatego jest nie tylko motorem niewybaczalnym zbrodni, lecz on sam – używając terroru jako strategii politycznej i ekonomicznej stanowi prawdziwe przestępstwo przeciw ludzkości (s. 115). Terroryzm postrzega się jako tzw. system naczyń połączonych, który obejmuje nie tylko liczne i różne elementy składowe czy zachodzące pomiędzy nimi powiązania, ale cechuje go także zróżnicowanie przyczyn i motywacja działania sprawców. Są one w różny sposób prezentowane oraz klasyfikowane, np. jako główne przyczyny, zjawiska wymienia się: a) psychiczne źródła, b) odpowiedź na działania „drugiej strony” m.in. terroryzm mniejszości jako odpowiedź na działania grupy rządzącej, c) podłoże, d) odwoływanie się do walki narodowowyzwoleńczej, e) źródła ekonomiczne.

Wśród istotnych elementów generujących zjawisko terroryzmu wymienia się: 1. Oddziaływanie recesji gospodarczej na konflikty społeczne, 2. Rozbudzanie świadomości politycznej (głównie w państwach rozwijających się), 3. Następstwa globalizacji (np. masowe zjawiska migracyjne, problemy surowcowe czy konflikty międzycywilizacyjne), 4. Procesy pokojowe wywołujące niezadowolenie którejś ze stron, 5. Efekt naśladowczy dotyczący propagowania określonych postaw czy ideologii, 6. Ewolucje działalności mass mediów i ich wpływ na percepcję rzeczywistości przez społeczeństwo, 7. Umasowienie szkolnictwa wyższego połączone ze zjawiskiem *Youth bulge* (dominacji, przewagi młodzieży). Powoduje ono, że w szyb-

kim tempie wzrasta liczba studentów i absolwentów szkół wyższych mieszkających na ogół w państwach Trzeciego Świata, a mających nastawienie antyimperialistyczne czy antyzachodnie. Wskazuje się też jako ważne przyczyny terroryzmu (tzw. islamskiego): 1. Występujące w państwach muzułmańskich przemiany i zjawiska społeczno-ekonomiczne, które przyczyniły się do odrodzenia tendencji fundamentalistycznych, 2. Wydarzenia polityczne na Bliskim Wschodzie, zapoczątkowane w 1979 r. przez rewolucję islamską, 3. Uwarunkowanie etnonacjonalistyczne i separatystyczne, 4. Hasła odwołujące się do ideologii lewicowo-rewolucyjnych.

Systematyzując wiedzę o przyczynach terroryzmu wyodrębniono w wykładzie: A. Uwarunkowania terytorialno-etniczne, B. Aspekty religijno-kulturowe, C. Uwarunkowania ekonomiczno-społeczne, D. Przyczyny historyczno-polityczne, E. Psychologiczne źródła, F. Inne przyczyny, jak np. działania liderów oraz elit, efekt domina / lawiny, procesy migracyjne. W wykładzie podkreśla się rolę mediów w generowaniu terroryzmu. Wskazuje się, że media postrzega się nierzadko za determinant, wpływający w różny sposób i w różnym stopniu na jego występowanie oraz eskalację.

Ze względu na zakres ujawniania się terroryzmu wymienia się przestrzenie: lokalne, regionalne, rzeczywistość globalną. Wskazując na model interferencyjny przyczyn terroryzmu prezentuje się założenia: 1. Podkreślanie wielkości przyczyn zjawiska, np. aspekty polityczne, etniczne, religijne, ekonomiczne, 2. Występowanie pomiędzy poszczególnymi źródłami terroryzmu bezpośrednich lub pośrednich powiązań (interakcji) rzutujących na ich znaczenie, formę czy przejawy, 3. Przyczyny zjawiska są traktowane jako część (podsystem) Systemu terrorystycznego, 4. Poszczególne źródła terroryzmu mają często charakter długotrwały, tzn. wpływają na dane zjawisko (w różnym stopniu) w dłuższej perspektywie czasowej, 5. Przyczyny terroryzmu charakteryzujące się zmiennością – dynamiką występującą w różnych płaszczyznach, m.in. w zakresie stopnia oddziaływania, obszaru w którym się ujawnia, powiązania pomiędzy jego przyczynami. Przypomina się tu, że według danych opublikowanych przez

Departament Stanu USA w 2007 r. ponad 22,6 tys. osób zginęło w zamachach terrorystycznych, ponad 5,7 tys straciło życie w zamachach terrorystycznych (s. 146).

Zauważa się, że wśród ideologicznych postaw terroryzmu ważną rolę odgrywa nacjonalizm, rasizm, antysemityzm, antyjudaizm, etnocentryzm, szowinizm, ksenofobia, radykalizm, fundamentalizm religijny. Sfera ideowa terroryzmu z jednej strony, może być reakcją na wzrost napięć czy eskalację konfliktów, z drugiej zaś – służy realizacji określonych celów, czy uzyskaniu korzyści, np. w postaci zmiany sytuacji politycznej, propagowania określonych zasad lub wartości przekształceń terytorialnych itp.

Ważnym elementem tworzącym terroryzm są przyczyny ekonomiczno-społeczne; mogą one wpływać na występowanie tendencji dezintegracyjnych, m.in. takich jak: nacjonalizm, radykalizm, separatyzm, fundamentalizm. Z jednej strony oddziałują one ofensywnie, wpływając np. na poziom frustracji, podejrzliwość czy poczucie krzywdy, z drugiej zaś – ofensywnie, mogąc stymulować wzrost agresji, przemocy czy terroru.

Wskazując na ubóstwo jako źródło terroryzmu zauważa się, że w 1992 r. ok. 25% światowej populacji żyło w skrajnym ubóstwie; na terytorium Unii Europejskiej problem ubóstwa w 2010 r. dotyczył 80 mln osób, z tego 19 mln stanowiły dzieci. Zjawisko to czytelne jest zwłaszcza na przedmieściach wielkich miast. Wyznacznikiem przemian są kwestie związane z problemem uchodźców. Wojny, prześladowania, różnego rodzaju kataklizmy powodują często, iż w krótkim okresie tysiące, a nawet miliony ludzi opuszcza swoje dotychczasowe miejsce zamieszkania, udając się na obszary bardziej bezpieczne. W takiej sytuacji jednym z podstawowych wyzwań stojących przed społecznością międzynarodową jest szybkie zapewnienie uchodźcom nie tylko opieki medycznej, miejsc schronienia, ale i bezpieczeństwa. Napływ uchodźców może doprowadzić do wystąpienia napięć czy konfliktów pomiędzy nimi a miejscową ludnością, generując ponadto takie zjawiska, jak nacjonalizm, fundamentalizm terroryzm.

Podkreśla się, że przykładem ekonomiczno-społecznym źródeł przemocy czy terroru są

wydarzenia rozgrywające się już od kilku lat w Berlinie, głównie w dziedzinach objętych tzw. procesem gentryfikacji. Polega on na modernizacji określonych części miasta i nadaniu im nowego głównie „biznesowego” charakteru. Protestują przeciwko temu, m.in. środowiska berlińskich anarchistów. Do eskalacji napięcia doszło np. w 2010 r., kiedy to na lamach pisma „Interium” najpierw zamieszczono instrukcję budowy bomby zapalającej a następnie zachęcano do stosowania przemocy. W tym samym okresie berlińska policja odnotowała ok. 300 przypadków podpalenia ekskluzywnych samochodów (s. 173).

Wskazuje się, że istotnym źródłem terroryzmu jest sfera psychologiczna ludzi. Wśród jej zjawisk charakterystyczne są zwłaszcza: strach, skrajny pesymizm, poczucie światopoglądowej „pustki” – radykalna manifestacja wartości, potrzeba przynależności, poczucie krzywdy, ucisku, nierówności lub niemocy, poczucie zagrożenia i braku bezpieczeństwa, syndrom traumy, skłonność do agresji – przemocy. Zasadniczy wykład kończy *Podsumowanie* zatytułowane *Interferencyjność terroru – próba syntezy*. Wskazuje się tu, że jednym z ważniejszych aspektów współczesnego terroru jest wyróżnienie dwóch głównych form analizowanego zjawiska, tj. globalnego i lokalnego. Rozróżnienie to nie tylko ukazuje charakter terroryzmu, ale także zachodzącą w jego obrębie ewolucję. Rozpatrując istotę zjawiska należy postrzegać kwestię wyboru strategii i taktyki działań terrorystycznych, a także towarzyszącą im ewolucję. Postęp cywilizacyjny powoduje, iż z ustaleń technicznych czy technologicznych korzystają nie tylko różnego rodzaju służby czy formacje antyterrorystyczne, ale także terroryści.

Interferencja terrorystycznej strategii czy taktyki polega na tym, iż terroryści w różnych częściach świata wykorzystują te same lub podobne strategie, dostosowując je niejednokrotnie do miejscowych realiów. Ponadto cały czas doskonalą swoje metody, bacznie analizując zarówno błędy własne, jak i walczących z nimi antyterrorystycznych struktur. Odwołując się również do co raz bardziej aktywnych form i metod działania. Ich przykładem jest np. branie dzieci jako zakładników czy umieszczanie w internecie scen szczególnie okrutnych (s. 211–212).

Wykład zaprezentowano na bazie starannie zgromadzonych dokumentów, materiałów oraz literatury przedmiotu. W *Aneksach* zamieszczono wykresy, zestawienia tabelaryczne, diagramy, ilustracje charakteryzujące istotę i skalę współczesnego terroryzmu.

W refleksji uogólniającej można stwierdzić, że prezentowana książka dostarcza: 1. Uporządkowanej wiedzy teoretycznej o współczesnym terroryzmie; 2. Wiedzy o genezie tego zjawiska oraz źródłach je generujących; 3. Ogłędu zjawiska terroryzmu w unifikującym i jednocześnie dywersyfikującym się świecie przemian kulturowo-cywilizacyjnych; 4. Odniesienia systemowego, interdyscyplinarnego terroryzmu jako rzeczywistości kulturowo-cywilizacyjnej; 5. Informacji o skali zainteresowania zjawiskiem, co ukazuje się zarówno w wykładzie, jak i w zestawieniu bibliograficznym.

Andrzej Chodubski

Rafał Ożarowski, *Hezbollah w stosunkach międzynarodowych na Bliskim Wschodzie*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2011, ss. 250.

W obrazie współczesnych stosunków międzynarodowych uwagę opinii społeczno-politycznej przykuwają nowe ich podmioty; wśród nich tzw. aktorzy niepaństwowi. Jednym z nich jest Hezbollah („Partia Boga”). Organizacja ta została założona w 1982 r. Funkcjonuje jako dobrze zorganizowany podmiot życia politycznego, zdobywając coraz silniejszą pozycję w środowisku międzynarodowym; jej centrum znajduje się w Libanie. Ukształtowała się na bazie niewielkiej grupy zbrojnej wspieranej przez irańskich fundamentalistów. Obecnie realizuje własną politykę zagraniczną, a zwłaszcza dotyczącą relacji z państwami Bliskiego Wschodu. Organizacja funkcjonuje też jako partia polityczna na libańskiej scenie politycznej. Od 1992 r. bierze udział w wyborach parlamentarnych, od 2005 r. jej przedstawiciele jako ministrowie wchodzi w skład rządu libańskiego, a tym samym współdecydują o kształcie polityki wewnętrznej i zagranicznej Libanu. Organi-

zacja ta jest przedmiotem analizy poznawczej w prezentowanej książce.

Wykład o Hezbollahu podzielono na 5 rozdziałów, zatyłowanych kolejno: 1. Specyfika i geneza Hezbollahu, 2. Strategia Hezbollahu, 3. Hezbollah w geostrategii na Bliskim Wschodzie, 4. Hezbollah w procesach transnarodowych, 5. Perspektywy rozwoju strategii i aktywności Hezbollahu. Prezentację tych zagadnień poprzedza *Wstęp*, w którym określa się istotę Hezbollahu w stosunkach międzynarodowych jako nowego ich podmiotu, założenia metodologiczno-metodyczne, stan badań oraz uwagę ustaleń poznawczych z punktu widzenia badania stosunków międzynarodowych, jaki i praktyki współczesnego ich generowania. Podkreśla się w nim, że współczesne stosunki międzynarodowe charakteryzują się bardzo intensywną dynamiką i szerokim zasięgiem zachodzących w nich przewartościowań. Upadek utrwalonego przez kilka dziesięcioleci systemu dwubiegunowego, w którym państwa bezwzględnie wyznaczały obszary aktywności i kierunki działania poprzez pryzmat rywalizacji dwóch supermocarstw, spowodował narodziny systemu multicytrycznego. Ten multicentryzm często kojarzony z występowaniem kilku podmiotów państwowych – od Stanów Zjednoczonych Ameryki, uznawanych za mocarstwo uniwersalne, poprzez aspirującą do tej roli Chińską Republikę Ludową czy Federację Rosyjską, aż po mocarstwa regionalne, m.in. Francję, Wielką Brytanię, Indie – ma wielorakie oblicza. Okazuje się, że oprócz tradycyjnej rywalizacji międzynarodowej, rozpatrywanej w kategoriach bezpieczeństwa narodowego, czy walki o utrzymanie sfer wpływów istnieją inne, równoległe płaszczyzny relacji, współzależności i konfliktów, które znacznie utrudniają pojmowanie i analizowanie stosunków międzynarodowych. Państwa w XXI w. poza tym, że toczą rywalizację indywidualną, bądź blokową z innymi podmiotami państwowymi, są narażone na wiele zagrożeń ze strony aktorów niepaństwowych, którzy w jeszcze nieodległej rzeczywistości międzynarodowej traktowani byli jako swoisty „dodatek” do państwowych stosunków międzynarodowych (s. 57). Od początku lat 90. staje się nośna rola i znaczenie aktorów niepaństwowych w dwubiegunowych uwarunkowaniach systemowych.